

з'явіліся ў апошнія гады або дзесяцігоддзі і натуральна, што ў СФТ яны не зафіксаваны. Прычым у фізічнай тэрміналогіі (як і ў некаторых іншых тэрмінасістэмах) на сучасным этапе пераважае тэндэнцыя да інтэрнацыяналізацыі ў сферы тэрмінаўтварэння, якая праяўляецца ў непасрэдным запазычанні з іншых моў. Гэта тэндэнцыя наглядаецца і ў прыведзеных у ССБМ тэрмінах: *балансамер, балометр, вакуум, галаграма, двухатамны, іанасфера, калайдар, магністатыка, магнітометр, міжатамны, плазма, ратон, сінхатрон, фатон, храматызм і інш.* Шэраг тэрмінаў, змешчаных у ССБМ, утвораны пры дапамозе ўласнабеларускіх моўных сродкаў: *адбівальны, выпраменены, выпрамяненне, затухальны, звышгук, звышціск, раўнадзейная, роўнавялікі, роўнапаскораны, ультрагук, цепланепранікальны, цеплапранікальны, цепластрата і інш.*

Такім чынам, абапіраючыся на традыцыі беларускай тэрмінатворчасці 20-х гадоў ХХ стагоддзя, беларуская фізічная тэрміналогія ў цяперашні час працягвае ўзбагачацца і дынамічна развівацца. Мы разгледзелі станаўленне і дынаміку нормаў у фізічнай тэрміналогіі пераважна на лексічным узроўні. Разгляд на іншых узроўнях – тэма далейшых даследаванняў.

Літаратура

1. Беларуская навуковая тэрміналогія. Выпуск 21. Слоўнік фізічнай тэрміналогіі. – Мінск: Выд. БАН, 1929.
2. Болсун А. І. Руска-беларускі слоўнік фізічных тэрмінаў. – Мінск, 1993.
3. Болсун А. І., Рапановіч Я. Н. Слоўнік фізічных і астранамічных тэрмінаў. – Мінск, 1979.
4. Завальнюк У. Н., Прыгодзіч М. Р., Раманцэвіч В. К. Слоўнік сучаснай беларускай мовы. – Мінск, 2009.
5. Касцюковіч М. М., Люшцік У. В., Шчэрбін В. К. Руска-беларускі слоўнік матэматычных, фізічных і тэхнічных тэрмінаў. – Мінск, 1995.
6. Плотнікаў Б. А., Антанюк Л. А. Лінгвістычны кампендыум. – Мінск, 2003.
7. Самайлюковіч У., Пазняк У., Сабалеўскі А. Руска-беларускі фізічны слоўнік. – Мінск, 1994.

Раднянкова А. В. (Гомель)

ВІДЫ І СРОДКІ СУВЯЗІ СТРУКТУРНЫХ ЧАСТАК У ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ К. ХІХ – П. ХХ стст.

Сучасная лінгвістыка бачыць множнасць і асіметрычнасць аспектаў даследавання сінтаксічных і суперсінтаксічных адзінак тэксту. У апошні час увага скіравана на вывучэнне семантычных, лагічных, камунікатыўных адносін у структуры выказвання і тэксту, апісанне функцыянавання адзінак у маўленні.

З пункту гледжання будовы тэксту вылучаюць тры асноўныя тыпы сувязі слоў у сказах, якія ўваходзяць у склад праявічай страфы: ланцуговую, паралельную і далучальную[5].

Разгледзім больш падрабязна, як дадзеныя тыпы сувязі выкарыстоўваюцца аўтарамі ў публіцыстычных тэкстах к. XIX – п. XX стст.

Ланцуговы сродак сувязі даволі распаўсюджаны ва ўсіх стылях мовы. Пры ланцуговай сувязі думка ажыццяўляецца праз “суб’ект”(прадмет суджэння) або праз “прэдыкат”(паняцце, якое вызначае прадмет суджэння), гэта значыць пры дапамозе паўтору элементаў суб’екта або прэдыката папярэдняй думкі. Гэта сувязь адлюстроўвае паслядоўнае развіццё думкі ў маўленні. Як вядома, словы ў сказе маюць розную сэнсавую нагрузку. Пры дапамозе лагічнага націску мы вылучаем галоўнае ў сэнсавых адносінах слова, якое паўтараецца і мае далейшае развіццё ў наступным сказе. У сказе прэдыкат падае новыя звесткі аб прадмеце, на яго падае асноўная сэнсавая нагрузка. У наступным сказе прэдыкат становіцца суб’ектам думкі і характарызуецца ўжо новым прэдыкатам і г.д.. Так утвараецца суцэльны ланцужок думкі ў маўленчай плыні: ад “рэмы” да “тэмы” і наадварот, напрыклад:

Зніжэнне цэн на збожжа выклікае адпаведнае зніжэнне кошту на ўсе сельскагаспадарчыя прадукты і мясцовыя вырабы. Напярэдадні і ў дзень заступніка Літвы – святога Казіміра, у Вільні, на Катэдральным пляцы, збіраецца кірмаш, дзе прадаюць пераважна рознае начынне і драўляныя вырабы – вясковыя фабрыкаты з рэштак нашых пушчаў: куфры, мэблю, вазы, такарныя вырабы, дзіцячыя цацкі і розныя кірмашовыя прысмакі..Сёлета гэтых вырабаў было досыць багата, таму і цэны на іх незвычайна нізкія..[1, с. 133] Відавочна, што “рэма” папярэдняга сказа становіцца “тэмай” наступнага. У першым сказе лагічны націск падае на канец сказа і мае працяг у наступным, а “рэма” (новае ў сказе) знаходзіцца ў канцы. Такія выпадкі надзвычай часта выкарыстоўваюцца пры сучаснай арганізацыі тэксту[5, с. 18]. Безумоўна, сучасныя даследчыкі кампазіцыйнай структуры тэксту вылучаюць і больш складаную арганізацыю: “сказы могуць змяшчаць і не адно актуальнае новае”[2, с. 343]. Сувязь паміж гэтымі сказамі – агульны кампанент думкі. Схематычна гэта можна паказаць наступным чынам:

$$\boxed{\text{ТЭМА}} \rightarrow \boxed{\text{РЭМА} = \text{ТЭМА}} \rightarrow \boxed{\text{РЭМА}}$$

А. А. Рэфроўская выказвае думку, што “не кожныя сказы могуць змяшчаць тэму і рэму адначасова. Яны могуць змяшчаць або толькі тэму, або толькі рэму. Тэму ж звышфразавы адзінства неабходна

шукаць не толькі сярод тэм асобных сказаў, а выяўляць яе, абапіраючыся на змест усяго звышфразавога адзінства”[4, с. 19].

Наступны прыклад ілюструе такое тэма-рэматычнае размеркаванне: тэма з першага сказа знаходзіць сваё новае распаўсюджанне ў наступным, і рэма змяшчае новую інфармацыю пра тэму выказвання:

Вось тады і некаторыя члены “Крестьяніна” зразумелі, што дарога, па каторай яны ішлі да абрусеньня беларусоў, не давядзе да мэты, што крыкам, лаянкай і насьмешкамі нельга забіць у нашага народу нацiональнае пачуцьце і забраць беларусоў пад сваю каманду. Пакiнуўшы пана Ковалюка і яго хэўру, некалькі паноў з “Крестьяніна” аткрылі ў Вiльнi “Бѣлорусское Общество”, каторае мае iсьцi да старой мэты, але ўжо iншай дарогай...[Н.Н. – 1909. – № 3. - с. 39].

Публіцыстычны тэкст разглядаемага перыяду, як і сучасны публіцыстычны тэкст, мае пэўную будову. Сказы(сiнтаксiчна і iнтанацыйна аформленыя канструкцыi) iснуюць не iзалявана, а ва ўзаемасувязi адзiн з другiм і ўтвараюць пэўнае сэнсавое выказванне.

Разгледзiм наступны тып сувязi слоў у сказах у публіцыстычных тэкстах к. XIX – п. XX стст. – *паралельная сувязь*.

Структурная суаднесенасць сказаў выяўляецца і ў паралельнай будове сказа. Р. Я. Салганiк прапанаваў наступную схему: А→В, С→D[5, с. 110].

Пры паралельнай сувязi сказы “не чапляюцца адзiн за аднаго”, а супастаўляюцца, магчыма, у залежнасцi ад лексiчных адзiнак, і супрацьпастаўляюцца.

Пераходзiм да спраў сур’ёзных. Большасць зямельных угоддзьяў здаюць у нас у арэнду, аднак у сувязi з леташiнiмi стратамi арандатары не могуць разлiчыцца з пазыкамі наогул досыць вялiкiмi. Вельмi не пашанцавала на сена і салому, адно і другое папсавала даждлiвае лета; таму у дробных гаспадарках гiне жывёла[1, с. 141].

Характар перамяшчэння думкi аўтара ад сказа да сказа адлюстроўваецца ў публіцыстычных тэкстах к. XIX – п. XX стст. і пры далучальнай сувязi. Сутнасць гэтай сувязi – у “дабаўленнi да асноўнага выказвання дадатковых звестак і тлумачэнняў, якiя ўзнікаюць у свядомасцi гаворачага ўжо пасля таго, як выказана асноўная думка”[7, с. 26]. Такое размяшчэнне сказаў стварае ў чытача ўражанне “прастаты, непасрэднасцi” пры арганiзацiи думкi, калi фраза складаецца “як бы на хаду, без папярэдняга абдумвання”[7, с. 26].

Разгледзiм наступны прыклад публіцыстычнага тэксту к. XIX – п. XX стст.:

А вось селi ў цягнiк і праз ноч з Вiльнi ў Пецярбург у апынуліся. Або...якая страхата! Пекла вiрутнае: чалавек чалавека, упоруч iдучы,

не бачыць: туман, дождж, імгла нейкая ліпкая, клейкая чалавека абсядаець. Людзі панурья, згнобленыя, паморшчаныя, як тры дні не еўшы, кудысь ідуць, едуць, спяшаюць..

Хацелі і мы затрымацца – думаем – сталіца: што ні крок, то міністр, сенатар або якая вялікая шышка пад бокам, толькі пальцамі ткнуць, і Гасударсцвенная дума свяцоны хлябок есць; шмат чаго цікавага можна даведацца, пачнуць, але куды! Так неяк гэта захмуранае неба, гэты густы мокры туман ды казённыя высокія дамы чалавека пужаюць, гнятуць, што ахвота адпадала надаўжэй затрымацца ў гэткі передвясновы час[6, с. 130].

У дадзеным прыкладзе самастойныя сказы звязваюцца паміж сабой сэнсава і інтанацыйна. Здаецца, што аўтар не думае аб выбары сказаў для паведамлення. Яны самі ўзнікаюць і нанізваюцца адзін за адным. Такое ўражанне складаецца толькі на першы погляд. Безумоўна, у іх усё ж такія прасочваецца агульнае раскрыццё макратэмы, і выбар таго ці іншага сказа не выпадковы.

Арганізацыя публіцыстычнага тэксту даволі складаная і важная справа. Не толькі лексічныя адзінкі і выяўленчыя сродкі складаюць адметнасць публіцыстычнага тэксту. Толькі ў сукупнасці са структурнай арганізацыяй тэксту можна цалкам уявіць яго сапраўдную “індывидуальнасць”. Пры члянэнні тэксту на абзацы, звышфразавыя адзінствы аўтар кіруецца агульнай мэтай: данесці сказанае да чытача, рэцыпіента, які прымае новую інфармацыю. Але галоўнае, на нашу думку, каб гэта інфармацыя ўспрымалася, была зразумелай і дайшла да кожнай зацікаўленай асобы. Гэтаму ў значнай ступені садзейнічае дакладная структурная арганізацыя, кампазіцыйная будова, якая таксама “цесна звязана і са стылістычным аналізам тэксту як цэлага”[3, с. 185].

Літаратура

1. Багушэвіч, Ф. Творы: Вершы, паэмы, аповяданні, артыкулы, лісты / Ф. Багушэвіч; [уклад., прадм. Я. Янушкевіча; камент. У. Содаля, Я. Янушкевіча]. – Мінск. : Маст. літ., 1991. – 309 с.
2. Золотова, Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1973. – 352с.
3. Одинцов. В.В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М.: Наука, 1980. – 264 с.
4. Рэфероўская, А. А. Коммуникативная структура текста в лексико-грамматическом аспекте / Е. А. Рэферовская. – Л. : Наука Ленинград. отделение, 1989. – 165 с.
5. Солганик, Г. Я. Синтаксическая стилистика. (Сложное синтаксическое целое) : учеб. пособие для студентов вузов по спец. “Рус. яз. и лит.” / Г. Я. Солганик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1991. – 182 с.

6. Цётка. Выбраныя творы / Цётка ; уклад., прадм. В. Коўтун; камент. С. Александровіча, В. Коўтун ; сер. 1, Маст. літ. – Мінск. : Беларус. кнігазбор, 2001. – 336 с.

7. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка беларускай мовы: вучэб. дапам. для фак. журналістыкі / М. Я. Цікоцкі. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.

Рудэнка А., Валатоўская Н. (Мінск)

ЭВАЛЮЦЫЯ ФОРМЫ І СЕМАНТЫКІ КАРАВАЙНАГА АБРАДУ

Мэта дадзенага артыкула – паказаць, як прадстаўлены каравайны абрад у межах традыцыйнага беларускага і ўкраінскага вяселля, як ён адлюстроўваецца ў лексіцы беларускай і ўкраінскай моў – літаратурнай і дыялектнай, а таксама як трансфармаваўся гэты абрад у рамках сённяшняй масавай культуры. Такая мэта прадвызначае мінімальнае (у самых агульных рысах) супастаўленне народнай і масавай культуры.

«І народная культура, і масавая выконваюць у грамадстве своеасаблівыя функцыі, выступаючы фактарам стабілізацыі грамадскай сістэмы, а таксама механізму сацыялізацыі і ідэнтыфікацыі, забяспечваючы цыркуляцыю тым значэнням культуры, якія ў дадзенай культуры з'яўляюцца сэнсаўтваральнымі. Гэта дазваляе значымай для грамадства інфармацыі браць удзел у фарміраванні, удакладненні і карэкціроўцы карціны свету, якая лічыцца большасцю ў якасці прымальнай, задаючы вектар развіцця... І масавая, і народная культура блізкія саматычным комплексам і сферай калектыўнага падсвядомага (арыентаваныя на архітыпічнае асэнсаванне рэчаіснасці, на сярэднестатыстычную асобу), маюць штодзённы характар, а значыць, сцвярджаюць фізічную цялеснасць дзейнага індывіда. Незалежна ад таго, які спосаб камунікацыі выкарыстоўваецца – традыцыйны ці сучасны, – і для першага, і для другога тыпаў культуры спецыфічныя нефармальнасць, спантаннасць і ананімнасць» [Костина 2005: 293-296] (пераклад наш – Н.В., А.Р.).

Разгледзім коратка, як прадстаўлены каравайны абрад у традыцыйным фальклорным вяселлі ўкраінцаў і беларусаў.

Каравайны абрад – цэнтральны ў вясельным абрадавым комплексе, а *каравай* (укр. *коровай*), безумоўна, галоўная абрадавая страва на вяселлі. Менавіта каравай з'яўляецца тым элементам, які аб'ядноўвае ўсіх гасцей, усю вясельную дружыну, абодва роды і маладых. Для прыгатавання *караваю* запрашалі жанчын – *каравайніц*, якія рашчынялі, мясілі, выпякалі, упрыгожвалі яго, і мужчын, якія рыхтавалі дровы і печ. Запрашала каравайнікаў звычайна маці, зрэдку бацька. Паводле традыцыі для выпякання караваю запрашалі ад 3 да 11